Silvia Bonacchi
Uniwersytet Warszawski

Mariusz Mela
Uniwersytet Warszawski

Multilingwalny (polsko-niemiecki) korpus języka mówionego MCCA dla celów analizy kulturologicznej i suprasegmentalnej (nie)grzeczności językowej

Multilingual (Polish-German) corpus of spoken language (MCCA) for the purposes of a culturological and suprasegmental analysis of linguistic (im)politeness.

Abstract

In the article, we will present our experiences with – and problems that we came across while – working on a multilingual corpus of speech data (Polish and German) and conducting its pragmalinguistic and suprasegmental analysis. Furthermore, we will present some reflections on the notions of parallelity and comparability in this context. Creating corpora of spoken language constitutes a great challenge for the researcher due to the elusive nature of speech. Spoken data can be accessed by the researcher either in the form of transcripts of audio/video recordings (according to the methods of multimodal analysis) or in the form of notes from speech interactions (according to the ethnographic method). The researcher who wants to collect data for his/her specific purposes – for example if he/she wants to investigate (im)politeness – has to create a setting, a context of interaction and a situation in which a given phenomenon can be elicited. The need for a phonetic analysis makes it necessary to make audio or video recordings of data. These need to be made in a recording studio in order to ensure quality suitable for such an analysis (e.g. one channel per speaker, no background noises). Participants in recording sessions do not behave as naturally as they would in a natural setting (i.e. without microphones or cameras). What is more, spoken language is characterised by phenomena that are exclusively typical for it when compared to written language. They include: anacoluthons, corrections, repairs, hearer signals, speaker signals, particles, discourse markers etc., i.e. phenomena that are treated as communicative 'disturbances' in written language but are fundamental in face-to-face-interactions. Considering the above requirements, one can state that

creating corpora of spoken language requires a completely different approach than corpora of written language. In the following article, a bilingual (Polish and German) corpus of spoken language is presented. The corpus has been created as part of the *MCCA: Multimodal Communication: Culturological Analysis* project for the purposes of culturological and suprasegmental analysis and consists of three types of recordings. They are: dyadic conversations, scripted monologues (where the participants were supposed to intonate sentences in order to achieve a certain result), and extracts from TV talk shows. The recordings have further been transcribed using the Folker programme and GAT2 (**G**esprächs**A**nalytisches **T**ranskriptionssystem) conventions, annotated (by means of the ELAN programme) and phonetically analysed (using Praat programme).

Słowa kluczowe: korpus języka mówionego, język polski, język niemiecki, analiza konwersacyjna, (nie)grzeczność językowa, transkrypcja, anotacja.
Keywords: spoken language corpus, Polish, German, conversational analysis, linguistic (im)politeness, transcription, annotation.

1. Wprowadzenie

Tworzenie korpusów języka mówionego stanowi ogromne wyzwanie dla badaczy ze względu na jego ulotny charakter[1]. Wypowiedzi realizowane ustnie są, w odróżnieniu od tekstów pisanych, nietrwałe i muszą zostać udostępnione badaczowi albo w postaci mniej lub bardziej dokładnych notatek (np. według metody etnograficznej) albo środków technicznych (nagrań audio i video), których stopień przydatności do dalszych działań badawczych wymaga dokładnego planowania i realizacji. O ile wywołanie niektórych sytuacji komunikacyjnych jest stosunkowo łatwe, jak to bywa w przypadku zadań typu *maptask* (głównie ze względu na tematycznie ukierunkowaną strukturę informacyjną tego typu sytuacji), o tyle w przypadku innych sytuacji (np. takich, w których występują grzeczność, niegrzeczność lub agresja językowa) nie jest to już takie proste. Wynika to z wielu powodów. Po pierwsze probanci niechętnie zachowują się nieuprzejmie, gdy wiedzą, że są nagrywani. Po drugie dla sytuacji komunikacyjnych realizowanych za pomocą języka mówionego kluczowe są zjawiska językowe (anakoluty, korektury, reparacje, sygnały słuchacza i mówiącego, partykuły i markery dyskursywne itp.), które dla języka pisanego są nietypowe i w języku pisanym nawet mogą powodować "zakłócenia" w komunikacji. Konieczność utrwalenia fonetycznej realizacji interakcji komunikacyjnej sprawia, że nagrania takie muszą być realizowane w warunkach kontrolowanych, tj. w studiu nagrań (tzw. *lab-speech*, zob. Xu, 2010). Biorąc pod uwagę wyżej

1 Zob. Rancew-Sikora 2007: 19n; odnośnie corpus-design zob. Pęzik 2012; odnośnie problemów związanych z transkrypcją w analizie konwersacyjnej zob. Frei 2013; Bonacchi, Mela 2014.

wymienione uwarunkowania, można stwierdzić, że korpusy języka mówionego wymagają innego podejścia niż korpusy języka pisanego. Pojęcia „porównywalność" oraz „równoległość" zyskują w ich przypadku nowe znaczenie. „Równoległość" (paralelność) rozumiana jako dosłowna odpowiedniość jest w rozmowach w praktyce nieosiągalna. Przeprowadzenie eksperymentu, polegającego na stworzeniu korpusów języka mówionego, które byłyby „porównywalne", wiąże się z danymi zainteresowaniami badawczymi i jest realizowany poprzez ustalenie kilku warunków takich, jak na przykład ukierunkowanie tematyczne (interaktanci rozmawiają na „narzucony" im temat), umieszczenie w kontekście (dana jest pewna rama interakcyjna), zorientowanie na zadanie (należy rozwiązać dane zadanie).

W niniejszym artykule przedstawiony zostanie bilingwalny (polsko-niemiecki) korpus języka mówionego utworzony w ramach projektu *MCCA: Multimodal Communication: Culturological Analysis*, dla celów analizy kulturologicznej i suprasegmentalnej. Podjęta została przy tym próba ustalenia stopnia, w jakim korpusy w obu językach (polskim i niemieckim) spełniają kryteria porównywalności i paralelności. Opisane zostaną warunki, w jakich powstawał korpus, tworzące go typy nagrań (nagrania audio rozmów[2] diadycznych, nagrania audio „aktorskie" i nagrania video mediatyzowane, tj. takie, które wcześniej transmitowane były w mediach) oraz wybrany sposób analizy korpusu.

2. Opis projektu i klasyfikacja korpusu MCCA

Projekt MCCA opiera się na współpracy naukowców z Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Kraju Saary w Saarbrücken (Niemcy)[3]. Projekt stawia sobie za cel kulturologiczną i suprasegmentalną analizę multilingwalnego korpusu nagrań audio nacechowanych grzecznością i niegrzecznością językową w interakcjach twarzą-w-twarz. Obecnie korpus obejmuje języki polski i niemiecki (w przypadku wszystkich trzech typów nagrań), przewidziane jest jednak jego rozszerzenie o język włoski (obecnie korpus zawiera jedynie nagrania „aktorskie" w tym języku, zob. rozdział 2.2.) i bułgarski. Dalszymi zamierzeniami Projektu jest generacja i transfer wiedzy lingwistycznej o mechanizmach, które utrudniają komunikację intra- i interkulturową lub jej sprzyjają, wytworzenie

2 Różnicę pomiędzy wyrazami „rozmowa", „dialog", „konwersacja" wyjaśniają m.in. Żydek-Bednarczuk (1994), Wilkoń (2002). Szczegółowy przegląd polskiej literatury dotyczącej klasyfikacji form dialogowych w komunikacji ustnej i pisemnej przedstawia Ślawska (2011).

3 Pełny tytuł projektu: *Analiza kulturologiczna i suprasegmentalna interakcji komunikacyjnych nacechowanych (nie)grzecznością*. Projekt finansowany jest przez Narodowe Centrum Nauki, UMO DEC-2012/04/M/HS2/0055. Kierownikiem projektu po stronie polskiej jest Silvia Bonacchi (Uniwersytet Warszawski), po stronie niemieckiej Bistra Andreeva (Uniwersytet Kraju Saary, Niemcy).

technik badawczych dla celów analizy multimodalnej (transkrypcja, anotacja) oraz promocja rozwoju młodej kadry badawczej[4].

Naukowcy zajmujący się badaniem (nie)grzeczności językowej stoją przed kilkoma problemami. Po pierwsze, (nie)grzeczność jest prymarnie przedmiotem badań o pragmalingwistycznym charakterze, tzn. badany jest przy tym wymiar *pragmatyczny* języka, z naciskiem na użycie wyrażeń językowych w zależności od mówców i ramy interakcji, stąd (nie)grzeczność językowa jest zjawiskiem wysoce zależnym od kontekstu. Ważne jest zatem nie tylko to, co jest mówione, lecz też, jak jest mówione, kto mówi do kogo i w jakiej sytuacji. Te same zdania (np. „dobra robota!" lub „nie chcę przeszkadzać") mogą być różnie interpretowane w zależności od kontekstu zewnętrznego (rozumianego jako *setting* interakcji) i wewnętrznego (w rozumieniu Sperbera, Wilsona, 2002)[5]. Ponadto (nie)grzeczność językowa jest zjawiskiem, które konstytuuje się w dialogowości i interakcji. Mimo że istnieją formy (nie)grzeczności w języku pisanym, zjawisko to jest przede wszystkim charakterystyczne dla języka mówionego. W przeciwieństwie do innych przedmiotów badań, istotnych także dla badaczy języka, takich jak struktura informacyjna, strategie argumentacyjne, strategie narracyjne, badacz zajmujący się (nie)grzecznością językową napotyka kilka problemów. W odróżnieniu od stosunkowo często występujących rutyn i formuł grzecznościowych (np. „przepraszam", „dziękuję", formy powitania i adresowania) spontanicznej (nie)grzeczności nie da się łatwo uzyskać. Tym samym niezmiernie ważny jest nie tylko dokładny tzw. „design korpusu" i staranne przygotowanie warunków do przeprowadzenia eksperymentu, lecz ponadto połączenie ze sobą różnych korpusów, które wykazują się różnym stopniem spontaniczności i reprezentacyjności badanego zjawiska.

Korpus MCCA został stworzony w celu reprezentatywnego odwzorowania obszarów językowych grzeczności, niegrzeczności i agresji językowej[6]. Obejmuje on następujące typy nagrań:

1. Rozmowy diadyczne
2. Nagrania „aktorskie" (sarkazm i efekt banter)
3. Interakcje mediatyzowane (talk-shows, debaty polityczne)

4 Bezpośrednio z Projektem MCCA związane jest Laboratorium Komunikacji Multimodalnej LAKOM, powstałe w Instytucie Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej WLS UW. Jego nadrzędnym celem jest szkolenie studentów i doktorantów z zakresu użycia programów komputerowych do analizy danych mówionych: Folker, ELAN i Praat.

5 Por. Sperber i Wilson (2002: 132): „the context used to process new assumptions is […] a subset of the individual's old assumptions, with which the new assumptions combine to yield a variety of contextual effects".

6 Teoretyczne podstawy tego zjawiska przyjęto za Bonacchi 2013, gdzie znajduje się również dalsza odnośna literatura.

4. Korpus projektu MCCA jest zatem „korpusem złożonym", ponieważ każdy typ nagrań umożliwia osiągnięcie pewnych celów badawczych.

2.1. Rozmowy diadyczne

Pierwszym typem nagrań są rozmowy diadyczne. Są to nagrania interakcji twarzą w twarz, uwarunkowane tematycznie, tzn. tematy rozmów (np. warunki studiowania w Niemczech i Polsce, użycie żeńskich form rzeczowników utworzonych za pomocą przyrostków będących nazwami zawodów i funkcji, eutanazja) zostały zaproponowane przez realizatorów nagrań i zrealizowane w warunkach studyjnych. Niemiecka część korpusu nagrań diadycznych powstała w Niemczech na Uniwersytecie Kraju Saary i obejmuje obecnie ok. 4 godzin nagrań, w których wzięło udział ośmioro mówców. Przed każdą sesją nagraniową zebrano metadane uczestników rozmów. Polska część korpusu została nagrana w Warszawie w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego i podobnie jak korpus niemiecki obejmuje ok. 4 godzin nagrań, zrealizowanych przy udziale 8 mówców, od których zebrane zostały metadane. Co ważne, nagrania w korpusie rozmów diadycznych są nagraniami dwukanałowymi o wysokiej jakości technicznej, co umożliwia przeprowadzenie szczegółowej analizy fonetycznej głosu każdego z rozmówców, m.in. analizę dynamiki kolejności mówienia (*turn-taking*), mówienia symultanicznego (*overlapping*), przerywania, sygnałów mówiącego (*speaker's signals*) i słuchającego (*hearer's signals*, *backchannel-signals*), sygnały wahania się (*hesitation signals*), poprawki (*repairs*).

Nagrania pierwszego typu poddane zostały etapami transkrypcji i następnie anotacji przy użyciu programów komputerowych Praat (Boersma, Weenink, 2015), Folker (Schmidt, Schütte, Hartung, 2010) i ELAN (Sloetjes, 2015)[7]. W pierwszej kolejności przeprowadzono transkrypcję nagrań niemieckich i polskich za pomocą programu Folker (www.agd.ids-mannheim.de/folker.shtml). Przy transkrypcji korzystano z konwencji GAT2 (**G**esprächs**A**nalytisches **T**ranskriptionssystem, zob. Selting et al., 2009), które przy niewielkich modyfikacjach okazały się również przydatne w transkrypcji danych w języku polskim, mimo że pierwotnie stworzone zostały dla transkrypcji danych w języku niemieckim. Podczas stosowania tych konwencji w transkrypcji napotkaliśmy jednak kilka problemów. Były nimi:

- brak jednolitego inwentarza tzw. pauz wypełnionych (sygnałów wahania się) i sygnałów słuchacza (*backchannel signals*), które różnią się między językami (por. np. niemieckie 'ähm' z polskim 'hmm');

7 Por. Bonacchi, Mela 2014.

- anotacja jednostek nieleksykalnych lub quasi-leksykalnych lub paralingwistycznych dźwięków (takich jak kliknięcia i uderzenia, zob. Karpiński, 2012).

Mimo że transkrypcja w innych polskich grupach badawczych (zob. Pęzik, 2012) wykonywane są często bezpośrednio w programie ELAN, uznaliśmy za konieczne wykonanie transkrypcji jako osobnego kroku za pomocą programu Folker stworzonego w Instytucie Języka Niemieckiego (IDS) w Mannheim, który umożliwia modyfikację transkrypcji w dowolnym momencie jej tworzenia i wczytanie jej jako płaszczyzny analizy w programie ELAN. Ponadto program ten jest dużo prostszy w obsłudze (może być więc używany w celach dydaktycznych w ćwiczeniach ze studentami) i bardziej "stabilny" niż ELAN, gdyż nie wymaga dużej pamięci komputerowej. Transkrypcja wykonana w Folkerze może zostać wyeksportowana w formacie, który następnie może zostać wczytany w programie ELAN[8]. Poniżej znajduje się wyciąg transkrypcji wykonanej w programie Folker. Jest to sekwencja, w której rozmówczyni wyraża brak zgody za pomocą środków werbalnych łagodzonych przy odpowiednim użyciu środków suprasegmentalnych (przede wszystkim prozodii):

{02:25}	001	M	no albo wszyscy się zrzucamy nie wiem co jest gorsze to taki wybór mniejszego zła
{02:31}	002	K	no niby tak ale no nie wiem mi się to nie za bardzo podoba nie podoba mi się to że y: [znaczy ja chodzi mi tutaj]
{02:39}	003	M	[to odwrócę pytania]

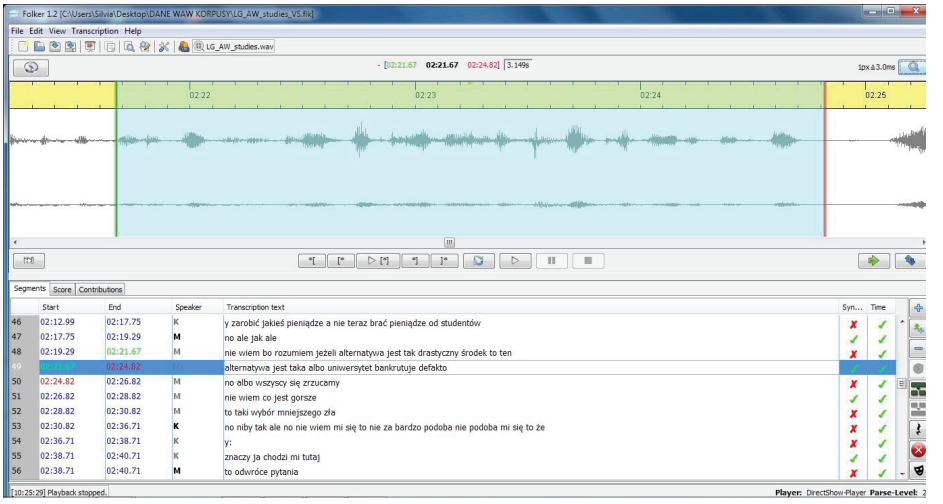

Rysunek 1. Okno programu Folker z transkrypcją danych w języku polskim

8 Dokładniejszy opis znajduje się w Bonacchi i Mela (2014).

Dzięki oscylogramowi Folker możliwe jest dokładne zaznaczenie segmentu, który należy poddać transkrypcji (rysunek 1. i 2.). Umożliwia on także wskazanie momentów, w których wypowiedzi rozmówców na siebie nachodzą, co pomaga badaczowi m.in. zauważyć regularności i wzajemne zależności pomiędzy wypowiedziami uczestników konwersacji (np. to, który z rozmówców, w którym momencie i jak często przerywa drugiemu rozmówcy). W ten sposób funkcja ta umożliwia przegląd zjawisk lingwistycznych, które należy poddać anotacji w programie ELAN.

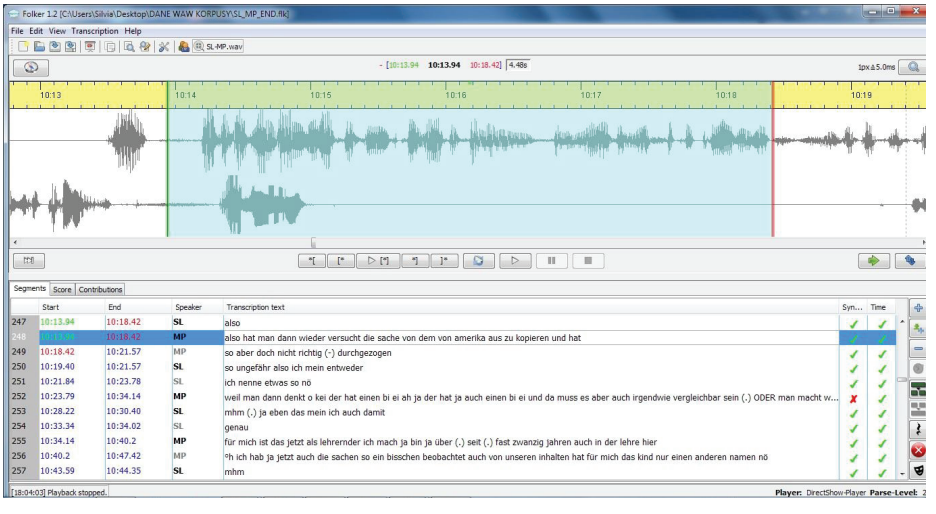

Rysunek 2. Widok programu Folker z transkrypcją danych w języku niemieckim

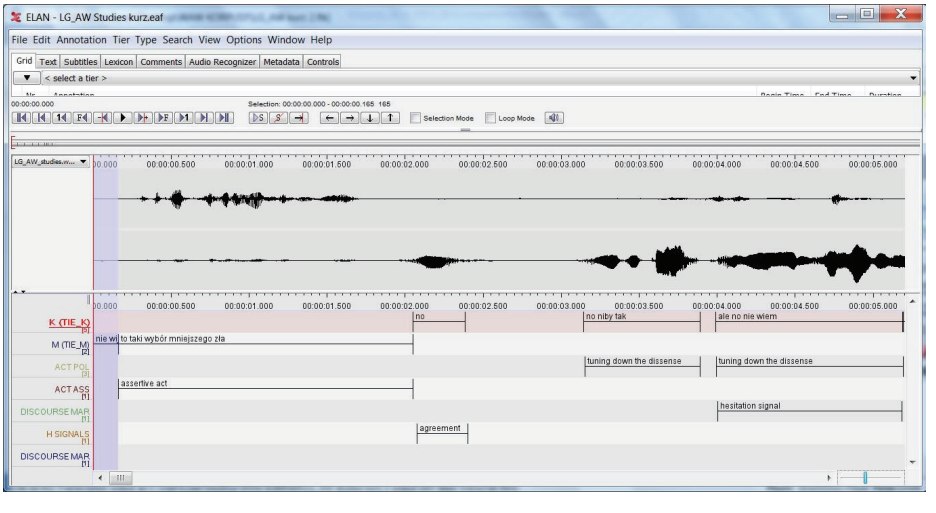

Rysunek 3. Okno programu ELAN z wczytaną transkrypcją programu Folker

Transkrypcja wykonana w programie Folker może zostać zapisana w kilku formatach (tj. różnych rodzajach tzw. *outputs*) i może zostać wyeksportowana w formatach kompatybilnych z innymi programami w celu dalszej analizy.

Pod koniec procesu transkrypcji za pomocą programu Folker uzyskany zostaje plik o rozszerzeniu *.flk, który można wyeksportować w formatach kompatybilnych z innymi programami do anotacji, tj. albo jako EXMARaLDA Basic Transcription (*.exb, *.xml), jako PRAAT TextGrid (*.textGrid), jako F4 Transcript (*.rtf, *.txt), jako Audacity label file (*.txt), jako Plain text subtitles (*.txt), jako ELAN annotation file (*.eaf), jako TEI file (*.xml) – ten ostatni format umożliwia oznaczenie tekstu pod względem syntaktyki. Powyższa grafika (rysunek 3.) przedstawia transkrypcję wykonaną w programie Folker przeimportowaną do programu ELAN wraz z dalszymi płaszczyznami anotacji:

Folker oferuje również możliwość zapisania transkrypcji w formacie *.html z listą lub partyturą segmentów, jako *compact score* z dźwiękiem audio, jako listę wypowiedzi lub listę wypowiedzi z odtwarzaczem audio (rysunek 4.), jako GAT Basic Transcript lub *quantification* (sumę danych ilościowych, takich jak numer i długość wypowiedzi, liczba i typ tokenów, liczba wdechów i wydechów, pauzy, itd.).

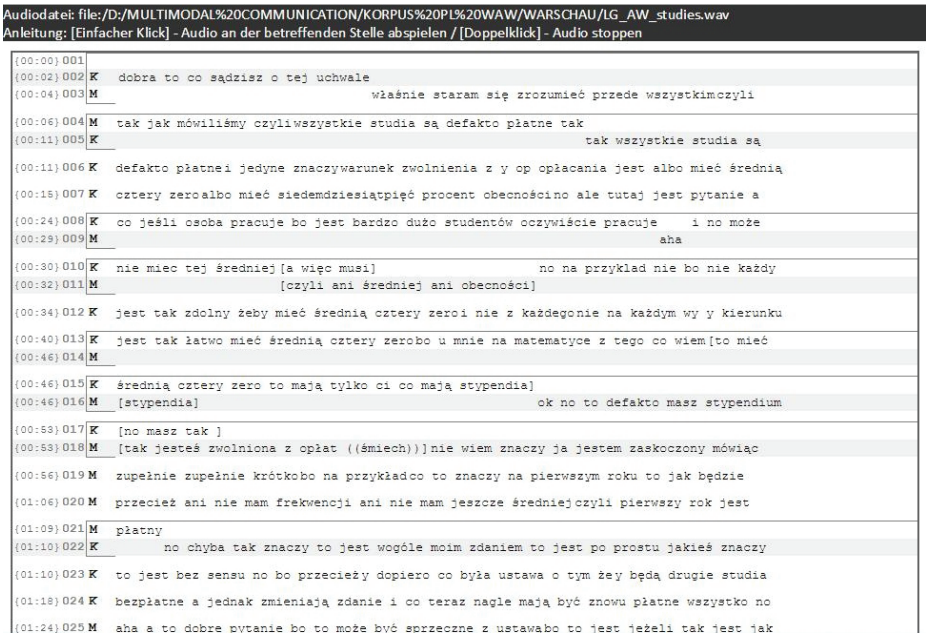

Rysunek 4. Wyciąg z transkrypcji danych w języku polskim w formacie z odtwarzaczem audio "compact score with audioplayer"

Drugim krokiem była anotacja danych audio w programie ELAN (http://www.lat-mpi.eu/tools/elan). Anotacja ta miała charakter pragmalingwistyczny i skupiała się na wyszukiwaniu wystąpień zjawisk komunikacyjnych takich jak:

- formuły grzecznościowe (grzeczność rutynowa),
- markery grzeczności i niegrzeczności,
- partykuły modalne,
- markery dyskursywne,
- rodzaj zdań i akty mowy,
- leksyka,
- formy adresatywne,
- backchannel signals,
- reguły podejmowania kolejek[9] (system *turn-taking*): kooperatywne i konkurencyjne,
- cechy fonetyczne.

Stworzona została struktura złożona z płaszczyzn anotacji (*tiers*), która umożliwiła jakościową i ilościową analizę różnych zjawisk językowych. Równolegle do analizy kulturologicznej (pragmatyczno-konfrontatywnej) została przeprowadzona analiza segmentalna i suprasegmentalna przez zespół niemiecki z użyciem programu Praat. Zbadane zostały różne właściwości mowy danego rozmówcy, takie jak tempo mówienia, iloczas sylab, intensywność oraz frekwencja podstawowa, istotne dla powstania efektu (nie)grzeczności danej wypowiedzi językowej.

Na poniższej grafice (rysunek 5.) przedstawiony został fragment analizy przeprowadzonej przy użyciu programu Praat. Widoczna jest na niej sekwencja,

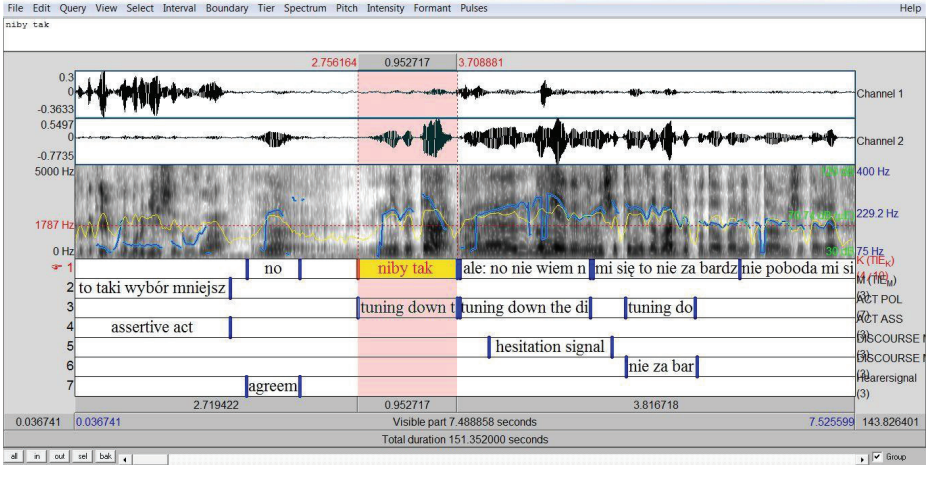

Rysunek 5. Praat-TextGrid analizowanego fragmentu

9 Polskiej nazwy „kolejka" jako odpowiednika wyrazu „turn" przyjęliśmy za Frei (2013) i Rancew-Sikora (2007).

w której mówczyni przy użyciu środków grzeczności językowej ("no niby tak ale" łagodzi brak zgody wobec swojego partnera komunikacyjnego).

Analiza rozmów diadycznych w językach polskim i niemieckim wykazała, że na powstanie efektu (nie)grzeczności składa się zespół cech, które dotyczą wielu płaszczyzn wyrażeń językowych:

1. Chodzi nie tylko o to, co jest mówione (lokucja), lecz również o to, w jaki sposób się mówi i co się przy tym robi, a zatem nie tylko o pozajęzykowe czynniki kontekstowe, lecz również o czynniki, warunkujące fonetyczną realizację danego wyrażenia werbalnego. Display werbalny i wokalny (Sager, 2004) tworzą jedność, których koherencja jako wyrażenia (nie)grzecznościowego zależy od współdziałania wielu czynników.
2. To, co jest wypowiadane (lokucja) i jest zamierzonym działaniem językowym (illokucja) zawsze odzwierciedla się w językowej realizacji. Nie wystarczy użyć pewnych słów, gdyż akty (nie)grzeczności są zawsze aktami multimodalnymi (zob. Bonacchi, Karpiński, 2014). Intencja suportywna może być realizowana też przy użyciu wyrażeń derogatywnych (Arndt, Janney, 1985; Bonacchi, 2013, 2014; Bonacchi, Andreeva, 2015) przy zastosowaniu odpowiednich cech fonetycznych.

2.2. Nagrania „aktorskie"

Dzięki analizie rozmów diadycznych zidentyfikowano szereg zmiennych, dlatego doszliśmy do wniosku, że należy zbadać zmienność cech fonetycznych przy stałości werbalnej. Stworzyliśmy zatem koncepcję eksperymentu, w którym realizacja fonetyczna przy niezmienności warstwy werbalnej była decydująca dla powstania efektu (nie)grzeczności. Oznacza to, że ten sam wyraz może mieć różne znaczenia pragmatyczne w zależności od realizacji fonetycznej. W celu zmierzenia wagi każdego składnika mowy (frekwencja podstawowa, tempo mówienia, intensywność mówienia) w przypadku powstania efektu (nie) grzeczności zdecydowaliśmy się na eksperyment, w którym display werbalny (lokucja) uzyskać może wartość suportywną, tj. *uprzejmą* w szerokim rozumieniu tego słowa lub derogatywną, tj. *nieuprzejmą* w szerokim rozumieniu tego słowa, w zależności od fonetycznej realizacji. W ten sposób zbadaliśmy zjawisko wyrażeń z funkcją banterową, tj. wyrażeń posiadających derogatywną strukturę powierzchniową i suportywną strukturę głęboką (*mock impoliteness* opisaną m.in. przez Leech'a (1983) – zob. Bonacchi (2013, 2014) – w celu znalezienia odnośników do dalszej literatury fachowej) oraz wyrażenia typu *mock politeness* – tj. wyrażenia z pozytywną strukturą powierzchniową i derogatywną strukturą

głęboką (tj. sarkazmu, zjawiska opisanego m.in. w Culpeper (1996[10]). Poprosiliśmy uczestników o wypowiedzenie tych samych par zdań w celu uzyskania efektu uprzejmości, a innym razem nieuprzejmości:

A. Mock impoliteness:

DT1: Du bist ein Arsch!	**IT1:** Che merda che sei!	**PL1:** Ale z ciebie pies na baby!
DT2: Hey, Alter, was machst du denn hier?	**IT2:** Sei un bastardo!	**PL2:** Ty draniu!
DT3: Du hast es geschafft, du Sau!	**IT3:** Ci sei riuscito? Che figlio di puttana!	**PL3:** Ty, diable! Zniszczyłeś całą konkurencję!
DT4: Ach, du hast ja sowieso immer eine Eins, du Penner!	**IT4:** Sei un/a bella/o stronza! Che stronzo!	**PL4:** Ale ty zaliczasz te laseczki, ty złamasie!

B. Mock politeness:

DT1: Danke!	**IT1:** Grazie!	**PL1:** Dziękuję!
DT2: Tolle Arbeit!	**IT2:** Bel lavoro!	**PL2:** Świetna robota!

Nagrania te następnie poddaliśmy ocenie 100 ankietowanych dla każdego języka i poprosiliśmy ich o zaznaczenie na specjalnie skonstruowanej platformie internetowej za pomocą specjalnego suwaka, na ile oceniają daną wypowiedź jako przyjazną lub nieprzyjazną. Takiej ocenie poddane zostały 32 wypowiedzi (zob. Bonacchi, Andreeva, 2015).

Badanie to pozwoliło nam dojść do wniosku, że negatywna lub pozytywna wartość wypowiedzi może zostać poprawnie zrekonstruowana na podstawie cech fonetycznych także bez informacji dotyczących kontekstu (zob. też House, 2006), co relatywizuje hipotezę o „rekontekstualizacji" Culpepera (2011), zgodnie z którą *mock impoliteness* może zostać wyjaśniona następująco:

> "an understanding on the part of a participant that the contextual conditions that sustain genuine impoliteness do not apply" (Culpeper, 2011: 208).

Ponadto wynik badania potwierdza tezę o „otwartej ewaluacji konwersacyjnej"[11] i dysambiguacji multimodalnej:

> „mock impoliteness can be understood as potentially genuine impoliteness behavior that is continuously open to conversational evaluation as both potentially genuine impoliteness or potentially non-impolite and supportive behavior."
> (McKinnon, Prieto, 2014: 188)

10 Zob. też Haiman (1998), Kaufer (1981), Rockwell (2000, 2006), Wartenberg (1990), Leggit i Gibbs (2000).

11 Zob. również Brown i Levinson (1987: 104) oraz McKinnon i Prieto (2014: 190).

Wyniki badań pokazały, że użytkownicy różnych języków korzystają z dostępnych parametrów fonetycznych (frekwencja podstawowa, tempo i intensywność mówienia) w różny sposób w celu realizacji efektu (nie)grzeczności. Chodzi przy tym zawsze o wiązkę cech, a zatem o współgranie różnych elementów, które działają w sposób dysambiguacyjny. Relatywizuje to teorię Johna Ohali (1993) o kodach biologicznych („frequency codes", „biological codes"), zgodnie z którą sama podwyższona frekwencja podstawowa przyczynia się do powstania efektu uprzejmości, zaś niska efektu agresji (zob. też Gussenhoven. 2004: 102; Bonacchi, Andreeva, 2015).

2.3. Nagrania video mediatyzowane

Podczas analizy pierwszych dwóch typów nagrań ważne okazały się nie tylko warstwa werbalna i fonetyczna realizacja, lecz również szereg informacji dotyczących kontekstu i warstwy niewerbalnej. Z tego powodu korpus poszerzono o nagrania video, których analiza pomogła zweryfikować dotychczasowe założenia.

Zdecydowaliśmy się na interakcje mediatyzowane (głównie programy typu talk-show polityczne i in.), które przeanalizowano za pomocą programu ELAN przy użyciu szablonu *MCCA-Standard Template,* służącego do analizy interakcji nacechowanych (nie)grzecznością i agresją językową. Poniżej znajduje się grafika przedstawiająca fragment analizy polskiego talk-show politycznego dokonanej w programie ELAN (rysunek 6.):

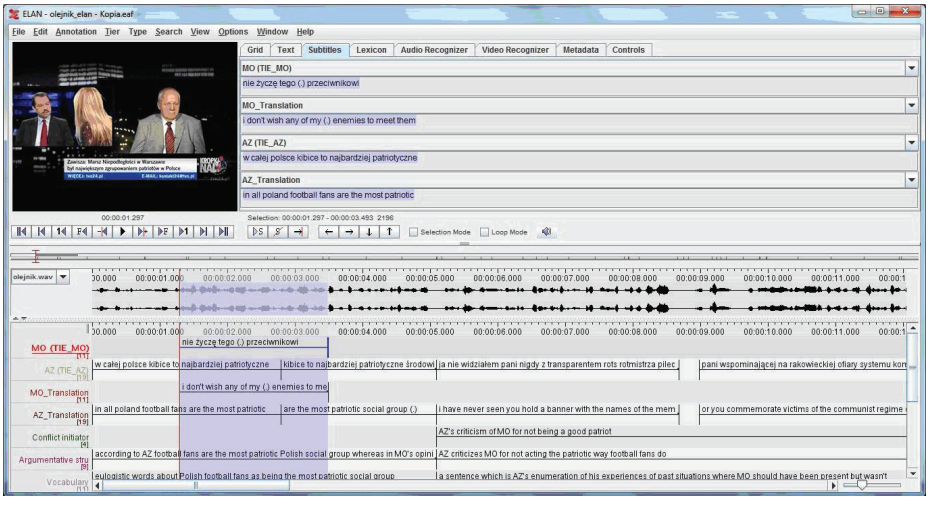

Rysunek 6. Przykład multimodalnej anotacji interakcji konfliktowej w programie ELAN

3. Wnioski

Jeśli chodzi o klasyfikację naszego korpusu, to w przypadku rozmów diadycznych i interakcji mediatyzowanych możemy mówić o *korpusie porównywalnym*, natomiast w przypadku nagrań „aktorskich" o *korpusie równoległym*. Dzięki Projektowi opracowana została technika pragmalingwistycznego badania języka mówionego, która, jak wierzą autorzy, mogłaby zostać wykorzystana do badania innych aspektów komunikacji (np. konfliktów, negocjowania i in.). Projekt jest w toku – powstają dalsze anotacje pragmalingwistyczne oraz fonetyczne nagrań, które dadzą wgląd w mechanizm funkcjonowania zjawisk grzeczności i niegrzeczności językowej. Kolejnym krokiem będzie rozszerzenie zakresu badań o display kinetyczny i stworzenie wytycznych do całościowej analizy multimodalnej.

Podziękowania

Projekt MCCA jest finansowany ze środków przyznanych przez Narodowe Centrum Nauki (NCN, UMO-2012/04/M/HS2/00551), dzięki którym możliwe było powstanie niniejszego artykułu.

Literatura

Arndt, Horst, Janney, Richard Wayne (1985): Politeness revisited: cross modal supportive strategies. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 23(4), 281–300.

Boersma, Paul, Weenink, David (2015): *Praat.* Version 5834_win64. www.fon.hum.uva.nl/praat, (20-04-2015).

Boersma, Paul, Weenink, David (2015): *Praat: Doing phonetics by computer.* Version 5.3.51 http://www.praat.org, (20-04-2015).

Bonacchi, Silvia (2013): *(Un)Höflichkeit. Eine kulturologische Analyse Deutsch -Italienisch-Polnisch*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Bonacchi, Silvia (2014): Scheinbeleidigungen und perfide Komplimente: kulturologische Bemerkungen zur obliquen Kommunikation in interkultureller Perspektive. W: Katarzyna Lukas, Izabela Olszewska (red.): *Deutsch im Kontakt und im Kontrast. Festschrift für Andrzej Kątny zum 65. Geburtstag.* Frankfurt am Main: Peter Lang, 341–356.

Bonacchi, Silvia, Andreeva, Bistra (2015): Freundlich oder feindlich? Zur illokutionären Struktur und phonetischen Realisierung von indirekten supportiven und derogativen Sprechakten am Beispiel von Scheinbeleidigungen (*mock impoliteness*). *Lingwistyka Stosowana* 15(4), 1–19.

Bonacchi, Silvia, Karpiński, Maciej (2014): Remarks about the use of the term 'multimodality'. *Journal of Multimodal Communication Studies* 1, 1–7.

Bonacchi, Silvia, Mela, Mariusz (2014): Practical remarks about the interoperability of the computer programmes Folker, ELAN and Praat for transcription and multimodal linguistic annotation from the user's point of view. *Journal of Multimodal Communication Studies* 2, 18–29.

Bonacchi, Silvia, Mela, Mariusz (2015): Multimodal Analysis of Conflict: A proposal of a Dynamic Model. W: Francesca D'Errico, Isabella Poggi, Alessandro Vinciarelli, Laura Vincze (red.): *Conflict and Multimodal Communication.* Berlin: Springer, 267–294.

Brown, Penelope, Levinson, Stephen C. (1987): *Politeness: Some universals in language use.* Cambridge: Cambridge University Press.

Culpeper, Jonathan (1996): Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics* 25(3), 349–367.

Culpeper, Jonathan (2011): "It's not what you said, it's how you said it!": Prosody and impoliteness. W: Linguistic Politeness Research Group (red.): *Discursive Approaches to Politeness.* Berlin: de Gruyter, 57–83.

Frei, Robert (2013): Analiza konwersacyjna – Zarys metody. W: Beata Sierocka (red.): *Via Communicandi*. Wrocław: Atut, 35–51.

Gussenhoven, Carlos (2004): *The Phonology of Tone and Intonation.* Cambridge: Cambridge University Press.

Haiman, John (1998): Talk is cheap: Sarcasm, alienation and the evolution of language. New York, NY: Oxford University Press.

House, Jill (2006): Constructing a context with intonation. *Journal of Pragmatics* 38(10), 1542–1558.

Karpiński, Maciej (2012): The Boundaries of Language: Dealing with Paralinguistic Features. *Lingua Posnaniensis* LIV(2), 37–54.

Kaufer, David S. (1981): Understanding ironic communication. *Journal of Pragmatics* 5, 495–510.

Leech, Geoffrey (1983): *Principles of Pragmatics.* London: Longman.

Leggitt, John S., Gibbs, Raymond (2000): Emotional reactions to verbal irony. *Discourse Processes 29,* 1–24.

McKinnon, Sean, Prieto, Pilar (2014): The role of Prosody and Gesture in the Perception of Mock Impoliteness. *Journal of Politeness Research* 10(2), 185–219.

Ohala, John J. (1994): The frequency codes underlies the sound symbolic use of voice pitch. W: Leanne Hinton, Johanna Nichols, and John J. Ohala (red.): *Sound Symbolism*. Cambridge University Press, 325–347.

Pęzik, Piotr (2012): Język mówiony w NKJP. W: Adam Przepiórkowski, Mirosław Bańko, Rafał Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (red.): *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 37–47.

Rancew-Sikora, Dorota (2007): *Analiza konwersacyjna jako metoda badania rozmów codziennych.* Warszawa: Trio.

Rockwell, Patricia (2000): Lower, slower, louder: Vocal cues of sarcasm. *Journal of Psycholinguistics Research* 29, 483-495.

Rockwell, Patricia (2006): Sarcasm and other mixed messages. The ambiguous ways people use language. New York, NY: The Edwin Mellen Press.

Sager, Sven F. (2004): Kommunikationsanalyse und Verhaltensforschung. Grundlage einer Gesprächsethologie. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Schmidt, Thomas, Schütte, Wilfried, Hartung, Martin (2015): *Folker,* Version 1.2. agd.ids-mannheim.de/folker.shtml, (01-03-2016).

Selting, Margret, Auer, Peter, Barth-Weingarten, Dagmar, Bergmann, Jörg, Bergmann, Pia, Birkner, Karin et al. (2009): Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem 2 (GAT2). *Gesprächsforschung-Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion* 10, 353–402.

Ślawska, Magdalena (2011): *Formy dialogowe w gatunkach prasowych* (rozprawa doktorska). Katowice: Uniwersytet Śląski.

Sloetjes, Han [s.a.] *ELAN* (Eudico Linguistic Annotator), Version 4.7.3. http://www.lat-mpi.eu/tools/elan, (01-03-2016).

Sperber, Dan, Wilson, Deidre (2002): *Relevance: Communication and Cognition.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wartenberg, Thomas E. (1990): *The Forms of Power: From Domination to Transformation.* Philadelphia: Temple University Press.

Wilkoń, Aleksander (2002): *Spójność i struktura tekstu*. Kraków: Universitas.

Xu, Yi (2010): In defense of lab speech. *Journal of Pragmatics* 38(3), 329–336.

Żydek-Bednarczuk, Urszula (1994): *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.